

Bəşəriyyət bütün tarixi dövrlərdə qanlı müharibələrlə üzləşmiş, yer üzündəki millətlər müharibə kabusundan heç vaxt yaxa qurtara bilməmişdir. Müharibələrin insan həyatına vurduğu zərbələr, dəhşətli faciələr, çətinliklər illər boyu tarixin yaddaşına həkk olaraq öz izini nəsillərə ötürmə missiyasını davam etdirməli olmuşdur.

Tarixi hadisələr yazılan salnamələrdə əks olunaraq müasir dövrə gəlib çıxmış, yazıçılar mövcud olan bu məxəzlərdən istifadə etmiş və müfəssəl bədii əsərlər yaratmağa müvəffəq olmuşlar.

Azərbaycan ədəbiyyatında

qanlı müharibələrdən bəhs edən onlarla povest və romanlar yazılmış və bu əsərlər tarixi hadisələri real əks etdirmək baxımından diqqəti cəlb etmişdir. Özünəməxsus dəst-xətti olan yazıçı Nizami Mirzə çox da uzaq keçmişə müraciət etməyərək gözü qarşısında baş verən Qarabağ müharibəsindən, onun həyatımıza vurduğu bu və digər yaraları təfəkkür süzgəcindən keçirərək ümumiləşdirə bilmişdir. Yazıçının "Qatil" hekayəsi bu baxımdan diqqəti cəlb edir.

Hekayədə təsvir olunan iki həmyerli Sərdar və Rüstəm kişinin ailəsinin ermənilərin hücumu zamanı qaçdıqları və bu zaman bir dost ailənin başına gələn müsibət təsvir olunur. Hadisə baş verməmişdən bir gün əvvəl Sərdarın qızı Laləzarın öz rəfiqəsi Rüstəm kişinin qızı Gülbənizlə getməsi və hadisə zamanı hər iki qızın itkin düşməsi təsvir olunur.

Rüstəm kişi qayanın başında, ermənilərin əhatəsində olan qızları mühasirədən xilas edə bilməyəndə onların hər ikisini güllə ilə vurub öldürür. Rüstəm kişinin hər iki gənc qızın həyatına qıymasının birəcə səbəbi var idi. Təki qızlar erməni əlinə keçməsin, onların namusuna toxunulmaması.

Nizami Mirzə Rüstəm kişi ilə Sərdar kişi arasındakı dialoqu təbii boyalarla inandırıcı şəkildə verə bilmişdir. Yazıçı burada ulu dastanımız "Kitabi-Dədə Qorqud"dan bəhrələndiyini, xalqımızın qanındakı və mentalitetindəki namus müqəddəsliyini vurğulayaraq, millətin qədim ənənələrə malik olmasını xatırlatmaq istəyir. "Dədə Qorqud" dastanında Qazan xanın Ana namusunun müqəddəsliyi haqqında dediyi sözləri "Ana haqqı, tanrı haqqıdır" deməsi "Qatil" hekayəsinin ideyası ilə həmahənglik təşkil edir. Düşmənin əlinə keçməkdənsə, namusu ləkəlməkdənsə, mərdanə ölüm daha yaxşıdır. Sərdar kişi Rüstəm kişinin hər iki qızı öldürməklə əlinin doğmalarının qanına batmasından kədərlən-

mir, əksinə, bu hadisəni alqışlayır və bu cür namuslu ölümə qürur duyur. Göründüyü kimi hekayənin adı rəmzi mənə daşıyır. Əslində Rüstəm kişi qatil yox, onun törətdiyi cinayət və faciəvi vəziyyət oxucuları göz yaşları tökməyə deyil, onları dəyanətli, dözümlü və ermənilər qarşısında sarsılmamağa səsleyir. Hər bir müharibədə olduğu kimi, Qarabağ müharibəsində də öz fədakarlığı ilə düşmənin əlinə keçməmək üçün Laləzar və Gülbəniz kimi özünü öldürən və ya qayadan atan yüzlərlə qızlarımız olmuşdur.

Nizami Mirzə

xalqımızın fədakarlığı və milli məniyyəti qızğın müharibə illərində belə hər şeydən uca tutduğunu "Qatil" hekayəsində bədii cəhətdən əks etdirə bilmişdir. Bu hekayədə yazıçı kiminsə təsiri altına düşməmiş, əksinə özünəməxsus dəsti-xətti ilə başqalarından fərqlənməyi bacarmışdır.

***

Diqqətimizi çəkən cəhətlərdən biri müharibənin birbaşa deyil, bilavasitə insanın yaddaşında qoyduğu izlər, təsadüflər bəzən reallığa çevrilərək həyatımızdakı boşluqları doldurur, onu yeni ağlagəlməz çalarlarla zənginləşdirir. Yazıçı burada şahidi olduğu müharibənin deyil, Böyük Vətən müharibəsində yaşlı nəslin- sovet adamlarının bir-birinə yaxın münasibətinin, dostluğu, ülvəli məhəbbətə çevrilməsinin bariz obrazlarını "Mavi gözlər" povestində ətraflı qələmə almışdır.

Əsərin süjet xəttində Qədir adlı gəncin ailə həyatı qurmaq arzusuyla, sevdiyi qız Gülgəzə qovuşmaq üçün Rusiyaya sezona getmək istəyini necə həyata keçirməsini reallaşdırmasından gedir. Povestdə Qədirin anası Suğra arvad, kolxoz sədri Hətəm kişi, Gülgəzin anası, var-dövlət düşkünü Zərəfşan kimi yaddaqalan surətlər təsvir olunmuşdur.

Hətəm kişi Böyük Vətən müharibəsində yaralanmış, sağalaraq döyüşmüş, qəhrəman kimi kəndlərinə qayıtmış, ailə həyatı qurmamış, ilk xatirələrlə yaşamışdır.

Povestdən aydın olur ki,

müharibədə olarkən Hətəm kişi Lyudmila adlı bir qadınla ailə qurur, qadın hamilə olan vaxt düşmənin tərəfindən atılan mermilərdən kəndi tar-mar etdiyindən, evlər dağıldığından, onlar bir-birini itirir. Sonradan isə Hətəm kişi heç cürə Lyudmila ilə əlaqə saxlaya bilmir. Kəndin ağsaqqalı sayılan Hətəm kişi ilə hamı hesablaşır. Bu mənada Hətəm kişi də Suğranın oğlu Qədirin Rusiyaya getməsinə xeyir-dua verir. Müəyyən qazanc əldə etdikdən sonra öz istəklisi Gülgəzə toy etmək, bahalı qızıl və pal-paltar almaq imkanında olmasını arzulayır. Burada Hətəm kişinin dediyi ştrix də diqqəti cəlb etdi: "Hə, oğul - dedi, - könlü bəliq istəyənin quyruğu suda gərəkdir. Sezona get sezona. Amma oralarda farağət ol, - həmişəki kimi zarafatından qalmadı, - birdən vurularsan birinə, götürüb gələrsən bura. Sonra Zərəfşan arvad səni kəndə qoymaz".

Beləliklə, Suğra arvad Qədərə yol tərəkü görürək onu yola salmağa hazırlaşır. Sevgilisi Gülgəz Qədirin beş-altı aylıq səfərinə dözməyərək ağlayırdı. Qədir isə bütün varlığı ilə sevdiyi Gülgəzi ovutmağa, onu sakitləşdirməyə çalışırdı. Var -dövlət hərəsi Zərəfşan Qədirin sezona getməsinə eşidəndən sonra rahatlandı. Düşündü ki, artıq qızına bəyəni seçdiyi adaxlına tapmağın vaxtıdır. Bu məsələdə bacısı Zərnigar da ona köməkçi olmağa hazır idi. İmkanlı ailədən olan Tofiqlə Gülgəzi görüşdürən Zərnigar bacısı qızının belə bir oğlana ərə getməsinə çalışır.

Gülgəz, atasının hesabına maşına, var-dövlətə sahib olan Tofiqə söhbət zamanı tutarlı cavablar verir və onunla ailə həyatı qurmağın mümkün olmadığını vurğulayır. Gülgəzin sərt cavabı Tofiqi pərt vəziyyətdə getməsinə səbəb olur.

Gülgəzin, Tofiqə "Sən öləsən, Qədirin kəsilən dırnağını sənə dəyişmə-rəm" deməsi onun Qədərə olan məhəbbətinin dəyişməz olmasını bir daha təsdiqləyir. Qızın bu cür inadkarlığı ara düzəldən xala Zərnigarı heç cür razı salmır. O, öz məqsədlərinə yetişmək, Tofiqin atasının hesabına ərəni daha böyük ticarət mərkəzində

təzə işə sahib olmaq arzusu onu bərk narahat edir. Tofiq çox çalışsa da Gülgəzi yola götürə bilmir və Zərnigarın köməkliliyi ilə Gülgəzi qaçırır.

Tofiq Gülgəzi ovutmağa, bu yolu seçməkdə ona qarşı olan sonsuz məhəbbətinin gücünə arxalanaraq zora əl atdığına etiraf edir. Gülgəzin cavabı isə: "-Məhəbbət gərəkdir qarşılıqlı olsun" sözləri təkcə Gülgəzin deyil, povestdəki əsas leytmativ kimi səslənir və müəllif ideyasının açılmasına xidmət edir. Bəli, zorla da olsa Tofiq Gülgəzi özünə arvad edə bilər. Sezonda Qədir pul qazanaraq istəklisi Gülgəzə toy tədarükü üçün həvəslə işləyərək baş verən hadisələrdən xəbərsiz olur.

Yazıçı qəhrəmanı Qədirin daxili aləmini açmaq, ondakı insani və humanist keyfiyyətləri qabartmaq üçün belə bir əhvalatı oxucuya xatırladır. Bir gün Qədir mağaradan qayıdarkən yol qırağındakı evdən gələn səs-küyü onu narahat edir.

İnsanı köməyə səsələyən, yalvarıcı bu səs Qədirlə hadisəyə müdaxilə etməyə vadar edir. Qədir evə girir, yekə bir kişinin gənc qadını boğaraq öldürmək istədiyini görür və qadını həmin adamın əlindən xilas etməyi bacırır.

Hadisəyə müdaxilə edən milis həmin adamı həbs edərək aparır. Məlum olur ki, bu adam Tatyana adlı bir gənc rus qadının ərindədir. İçkiyə qurşanan bu ada-

mın seçdiyi yol bu cürdür. 4 yaşlı oğlu Vitaliklə ərindən ayrılmaq istəyən bu qadın öz abırına qısılararaq dəfələrlə ərini yersiz hücumlarına dözərək ailəsinin dağılmasına yol verməmişdir. Ancaq bu dəfə artıq, necə deyərler, o bezikmiş halda onu öldürmək istəyən ərindən ayrılmasına təəssüflənir, əksinə, onu ölümdən qurtaran azərbaycanlı gəncə qarşı məhəbbət hissi, məxsusi hüsn-rəğbət yaranır.

Açığını desək,

gənc bir oğlanın ona rəğbət bəsləyən, gözəl bir qadına biganə olmamağı təbii-dir. Çox keçmir ki, Qədirlə Tatyana arasında isti bir münasibət yaranır. Bu münasibət həmkəndlisi Ramizin gətirdiyi acı xəbərdən sonra bir qədər istiləşir. Belə ki, Azərbaycana qayıdan Ramiz Qədirin göndərdiyi hədiyyə və pulları onun anası Suğra xanımına verir və orada eşidir ki, Gülgəz qoşulub başqa bir adama ərə gedib. Bu xəbəri eşidən Qədir son dərəcə kədərlənir və onun narahat günləri başlayır. Bunu həm Tatyana və onun anası Lyudmila da hiss edir. Ona görə də onlar Qədirin anasının yanına qayıtmağını tövsiyə edirlər.

Qədir bir ildən sonra, nəhayət doğduğu kəndə Tatyana ilə qayıtmalı olur, gözü yolda qalan ananın intizarına son qoyur. Kənd ağsaqqalı Hətəm kişi Suğra arvadı sakitləşdirərək Qədir və onun gətirdiyi Tatyana ilə 5 yaşlı Vitaliki yaxşı qarşılayır. Bütün bunlar gözəl arzularla yaşayan ananın istədiyinə uyğun olmasa da, başqa əlacı olmur, taleyi ilə barışmalı, reallığı qəbul etməkdən başqa yolu qalmır. Tezliklə kənd ab-havasına alışan Tatyana ananın və Hətəm kişinin rəğbətini qazanır. Hətəm kişinin təklifi ilə Tatyananın anası Lyudmilaya teleqram vurularaq toya gəlməsi xahiş olunur.

Yazıçının burada təsadüfdən istifadə etməsi

heç də süni təsir bağışlamır. Rusiyadan Azərbaycana gələn Lyudmila müharibə vaxtı ondan ayrı düşən sevimli əri Hətəmi tanıyır.

Əlbəttə Nizami Mirzənin təsvir etdiyi bu səhnə insanda nostalji hissələr oyadır, insan taleyinin bu dəqiqələri, oxucuda kövrək hissələr yaradaraq, onu düşünməyə vadar edir.

İndi Hətəm kişi özü sanki öz qızının toyunu eləməli olur, qızı Tatyananı və nəvəsi Vitaliki bağırına basır. Qızının Azərbaycanlıya ərə gəlməsi də onda xoş duyğular oyadaraq, sanki öz yarımçıq qalmış uğursuz ailə taleyinin nikbin bir sonluqla başa çatmasından son dərəcə məmnun olur.

Qədirin sevib ailə qura bilmədiyi Gülgəzin taleyi oxucunu təsirləndirir. Tofiqin yoxlama zamanı işindəki çatışmazlıqlar onun həbs olunmasına gətirib çıxarır və Gülgəz bir uşağı ilə tənha həyat keçirməli olur. "Mavi gözlər" povestində Nizami Mirzə oxucuya demək istəyir ki, insan taleyi bəzən təsadüflərdən xali deyil, insan xoşbəxtliyini varda, dövlətdə axtaranları yanırlar. Zəhmətə bağlı olan normal insan həyatı onu xoşbəxtliyə istiqamətləndirir. Var, pul, vəzifə hərisliyi, insanın öz nəfsinin qulu olması onu bədbəxtliyə sürükləyir.

İstər Qarabağ müharibəsi,

istərsə Böyük Vətən müharibəsindəki hadisələrə toxunan və müharibənin insanın daxili aləmində əmələ gətirdiyi dəyişikliklər yazıçının təhlilə cəlb etdiyi povestdə əsas hədəfi müəyyənləşdirir.

Azərbaycançılıq və Azərbaycan xalqının milli keyfiyyətlərini, onun milli qeyrət və genindən gələn ənənələrini daşıyan humanist insan surəti yaratmaq Nizami Mirzə yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir. Bədii təsvir və təhkiyə formasındakı yazı tərzini yazıçının hekayə və povestlərinin oxunaqlı etməsini şərtləndirir.

Bu il sevimli yazığımız Nizami Mirzənin 70 yaşını tamam olur və bu münasibətlə ona möhkəm can sağlığı, uzun ömür, daha yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Ehtiram Səfərov,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

